

Лариса Корж-Усенко

(Суми, Україна)

ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Необхідність здійснення адекватної самоідентифікації, посилення патріотичного виховання студентської молоді спонукає науково-педагогічну спільноту до інтенсивного переосмислення процесу кристалізації ідеї національної вищої школи та перших спроб її реалізації. Важливим є усвідомлення внеску окремих освітян, громадських активістів і діячів культури у розбудову національної системи вищої освіти. Питання історії національної вищої школи на початку ХХ століття представлено в контексті низки сучасних досліджень (А. Баран, Д. Герцюк, О. Добржанський, Д. Завальнюк, І. Зайченко, З. Зайцева, О. Караманов, В. Качмар, Р. Ковалюк, М. Крикун, І. Курляк, Я. Мокляк, О. Музичко, Б. Ступарик, О. Сухий, Д. Розовик, І. Руснак, В. Тельвак).

Мета розвідки – розкриття персоналістичного виміру розвитку ідеї вільної української вищої школи в дорадянський період та в період національного державотворення 1917–1920 рр.

На межі ХІХ–ХХ століть група української національно-свідомої інтелігенції в особі Тимофія Лубенця, Олени Пчілки (Ольги Косач), Софії Русової, Миколи Рудинського, Степана Сірополка, Гната Хоткевича висунула ідею народного університету, угрунтованого на принципах народності та культуровідповідності, узгодження з актуальними потребами та інтересами рідного народу. Проте ініціативу київської «Просвіти» щодо створення народного університету імені Т. Шевченка не було підтримано владою. Активну участь у розробці та впровадженні ідеї народної вищої школи взяли репрезентанти західноукраїнської інтелігенції, викладачі університетів Галичини й Буковини (Августин Волошин, Михайло Галущинський, Олександр і Феофілакт Колесси, Мирон Кордуба, Ілля Кокорудз, Іван Крип'якевич, Антін Крушельницький, Осип Маковей, Володимир Охримович, Степан Рудницький, Степан Смаль-Стоцький, Степан Томашівський, Михайло Чайківський, Вадим Щербаківський), які долучилися до започаткування і розвитку Чернівецького та Львівського народних університетів, вищих курсів українознавства.

З часом визріла ідея вільного українського університету, істотний внесок в опрацювання й популяризацію якої здійснили педагоги, викладачі, громадські діячі: Володимир Гнатюк, Борис Грінченко, Михайло Грушевський, Дмитро Донцов, Михайло Зобков, Євген Коновалець, Марія Крушельницька, Микола Міхновський, Михайло Павлик, Симон Петлюра, Іларіон Свенціцький, Володимир Старосольський, Кирило Студинський, Іван Франко, Лонгін

Цегельський, Василь Щурат. Зусилля вчених світового рівня, спрямовані на обґрунтування та лобювання ідеї українського університетотворення: фізика Івана Пулюя – професора, декана і ректора німецької Вищої політехнічної школи та хіміка Івана Горбачевського – професора, ректора Карлового університету, (згодом – і ректора Українського вільного університету в Празі), безсумнівно, надавало ваги цьому починанню, дозволяючи впливати на владні кола Австро-Угорської імперії. Істотне значення мала позиція українського представництва у Галицькому крайовому сеймі та Віденському парламенті (митрополита Андрея Шептицького, Лева Бачинського, Семена Вітика, Степана Дністрянського, Олександра Колеси, Юліана Романчука, Василя Стефаника, Кирила Трильовського, Костя Левицького, Миколи Василька, Євгена Окуневського, Олександра Барвінського, Євгена Озаркевича, Теофіла Окуневського, Ярослава Остапчука, Данила Танячкевича). Натомість в умовах Російської імперії Христина Алчевська, Володимир Антонович, Дмитро Багалій, Дмитро Дорошенко, Сергій Єфремов, Павло Зайцев, Володимир Перетц, Микола Сумцов пов'язували надії на задоволення національно-культурних потреб передусім із відкриттям українознавчих кафедр у чинних університетах, а також із діяльністю таємного українського університету в Петербурзі (1914–1917 рр.).

Важливо, що незважаючи на різноманітність підходів, боротьба за український університет стала чинником концентрації потенціалу національної інтелігенції з обох берегів Дніпра та соборизації української нації. Слід відзначити діяльність Михайла Драгоманова, Федора Вовка, Софії Русової, Михайло Грушевського щодо привернення уваги світової громадськості у вищих школах Європи і на міжнародних форумах до проблем цензурного пресингу, заборони рідної мови, відчуження українців від вищої школи в Російській імперії. До обстоювання наукового характеру української мови і права рідного народу на вільну вищу школу долучилися представники мистецької еліти – корифеї української музики й театру Миколи Лисенко та Марко Кропивницький, зірки світової оперної сцени – Соломія Крушельницька і Олександр Мишуга. Осередками опрацювання ідеї народного і вільного українського університету стали «Наукове товариство імені Т. Шевченка», «Просвіта», «Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили» у Львові. Потужним рушієм у справі українського університетотворення був М. Грушевський, який розробив перелік із 15 дисциплін українознавства, що становили змістове ядро майбутнього українського університету. Видатний історик пов'язував перспективи розвитку вільної України передусім з розбудовою національної системи вищої освіти і науки: «Соборна нероздільна Україна від Сяну до Кубані, самостійна

держава робочого українського люду, озброєного твердим залізом європейської культури. Постулат Української Академії наук, постулат повного українського університету (з паралельних кафедр Львівського університету), Академія Мистецтв, консерваторія і т. д.» [1, с. 291].

Активізація опрацювання нових концептуальних підходів до розбудови національної вищої школи припала на період правління українських урядів 1917–1920 рр. За влучним визначенням Е. Мельник, у цей час українознавство позиціонувалося в якості нової філософії освіти, спрямованої на поєднання полюсів академізму, елітарності і народної стихії, масовізації [3]. Провідними осередками генерування ініціатив у галузі вищої освіти стали Науково-Педагогічна Академія і урядова Комісія у справі вищих шкіл та наукових інституцій. Завдяки конструктивній співпраці науковців і урядовців (Дмитро Антонович, Микола Василенко, Володимир Вернадський, Олександр Грушевський, Петро Дорошенко, Борис Кістяківський, Олександр Музиченко, Іван Огієнко, Григорій Павлуцький, Микола Плевако, Софія Русова, Людмила Старицька-Черняхівська, Іван Стешенко, Федір Сушицький, Петро Холодний) удалося дійти узгодження позицій та закласти підґрунтя освітянського законодавства Української Народної Республіки й Української держави [2].

Науково-педагогічною спільнотою було обґрунтовано необхідність подолання відчуження вищої школи від народу завдяки оновленню мети освіти, запровадженню рідної мови, викладанню комплексу українознавчих дисциплін, забезпеченню рівного доступу всім бажаючим, розширенню репрезентації українців у студентсько-викладацькому складі, створенню вищих навчальних закладів нового типу за умови збереження високих освітніх стандартів та вимог до викладачів і студентів. Слід виокремити оригінальний підхід генерального секретаря освіти Центральної Ради Івана Стешенка – прибічника докорінного реформування вищої освіти. Згідно з європейською практикою викладання в національних університетах низкою мов за вибором студентів, він виступав проти створення паралельно з «московськими» університетами окремих українських, польських, єврейських вищих шкіл. Адже хоча всі громадяни можуть користуватися здобутками української автономії, але народ-державник має почуватися господарем на рідній землі, тому всі школи на території Української держави, що забезпечуються коштом народу мають бути українськими. Прибічниками курсу пришвидшеної українізації вищої освіти були І. Огієнко, О. Корчак-Чепурківський, В. Кричевський, натомість більшість діячів підтримали поступовий характер цього процесу. Серед різних типів вищих шкіл І. Стешенко надавав перевагу сільським народним університетам, що споріднювало його із С. Русовою.

У контексті осмислення представниками національної інтелігенції формулювання мети вищої освіти вельми влучним є визначення Лонгіном Цегельським місії майбутнього вільного українського університету: «Університет – це мозок народу, осередок його розумового життя. Університет – це кузня, де кується найвища народна свідомість, де досліджується науково народна минувшина, народна духовна творчість і народне положення економічне. Університет – то джерело всієї народної науки, неначе те сонце, від якого напалюються всі інші вогнища народної освіти, добробуту і незалежності. Університет має формувати не яничара, а національну інтелігенцію» [4]. І. Стешенко був певен, що вища школа має сформувати не тільки постійно рефлексуючу особистість, але й свідомого громадянина. На думку І. Огієнка і Ф. Сушицького, втілення національного принципу дозволить університету стати світочем рідної культури, показати світові «всю силу нашого таланту та нашої вдачі», осяяти світлом знань шлях до «обітованої землі», до якої віками прагнули кращі сини і доньки України. У статті «Культура краси і культура життя» М. Грушевський підкреслював необхідність сучасної практично-доцільної підготовки випускників, які поєднують національні й загальнолюдські цінності, виховання високоморальних свідомих фахівців з економічних і технічних спеціальностей завдяки засвоєнню досвіду духовної, матеріальної і політичної культури провідних країн світу, налагодженню стратегічного співробітництва з Англією, Бельгією, Німеччиною, США, Швецією, Швейцарією.

Архівні джерела засвідчують спорідненість бачення членами державного керівництва і громадськості вищих навчальних закладів як «європейських за формою та українських за духом» генераторів науки та національної культури, потужних осередків формування української інтелігенції, що не втратило актуальності в умовах реформування сучасної системи вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Апостолові праці. *Спогади про Івана Франка*. Л.: Каменяр, 1911. 814 с.
2. Корж Генеза концептуальних підходів до організації навчального процесу у вищій школі України. *Наукові записки Серія : Педагогічні науки* / ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 156. С. 80–86.
3. Мельник Е. Проблеми українізації вищої школи в Україні за Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 років). *Етнічна історія народів Європи*. 2003. Вип. 15. С. 37–44.
4. Цегельський Л. Національна вага університету і консеквенції для ренегатів. *Молода Україна*. 1902. Ч. 1–3.